

Verden er en helligdom – så opfør dig ordentligt

Søren Holst

Det Gamle Testamente handler om de vilkår, der gør menneskets liv i verden muligt. Modsat Det Nye Testamente, der lejlighedsvis kan tendere til verdensforsagelse, kender GT kun ét sted, hvor mennesket kan modtage Guds gavmildhed: Den velkendte, foreliggende fysiske verden. Derfor er det paradoksalt at GT ofte beskyldes for at ligge til grund for modernitetens syn på jorden som blot og bar materiel ressource. Artiklen her undersøger, om omgangen med den fysiske verden og tilbedelsen af skaberguden mon ikke i GTs optik netop bør ses som to sider af samme sag.

Hvor skal vi begynde – hvis vi spørger til synet på den fysiske verden i GT? Af en række grunde tages der ofte fat på spørgsmålet netop fra begyndelsen: Den såkaldte første skabelsesberetning i Første Mosebog kap. 1. Den rummer to væsentlige kernemotiver, som vi også skal se nærmere på, nemlig Gud insisterende gentagelse af, at alt det skabte er godt – og den afsluttende definition af menneskets stillingsbeskrivelse: at tage den nye verden i besiddelse og herske over (eller ‘tage ansvar for’) fisk, fugle og landdyr.

Et andet aspekt, som på sin vis fylder mere – ja sådan set er hele tekstens indpakning – nemlig dens strukturelle lighed med tilblivelsen af det bibelske Israels helligdom, skal imidlertid også med.

Guds bolig i verden – og menneskets hjemsted

Moses fik som bekendt De Ti Bud overrakt af Gud på toppen af Sinaj-bjerget. Det tager, uanset stoffets vigtighed, ikke påfaldende mange linjer. Men han får desuden også opskriften på, hvordan han og hans håndværkere skal bygge en “bolig” til Gud – et transportabelt tempel, så at sige. Instrukserne om projektet er ekstremt detaljerede, og de omfatter materialevalg, facon, farve og størrelse på lysestager, præstedragter, udstyr til altertjenesten m.m. Tilsammen fylder redegørelsen syv hele kapitler i Anden Mosebog (2 Mos 25-31; jf. Kofoed 2016, 13-46 om helligdommen og syvtalsstrukturen).

Kapitelnumrene er en senere opfindelse, men også indholdsmæssigt falder stoffet i syv hovedafsnit, og hvert af dem begynder med ordene “Herren talte til Moses”. I de seks første bliver der gjort rede for, hvordan forskellige dele af helligdommen og dens inventar skal fremstilles, og i den syvende del præsenterer Gud loven om sabbatten (2 Mos 31,12-17).

Opbygningen minder med andre ord påfaldende om den første skabelsesberetning, hvor alting blev til i løbet af seks dage, og Gud holdt sabbat (eller man kan sige, at han skabte sabbatten og dermed et fundamentalt aspekt af religionens praktiske udøvelse) på den syvende dag. Og skulle der være en enkelt læser, der ikke fanger parallellen i forbifarten, så skærer belæringen om sabbatten i Anden Mosebog det ud i pap i det afsluttende vers. Her siger Gud, at sabbatten “er et tegn mellem mig og israelitterne til evig tid; for på seks dage skabte Herren himlen og jorden, men på den syvende dag hvilede han og pustede ud” (2 Mos 31,17).

Guds instrukser er imidlertid kun den første del af den samlede beskrivelse af helligdommens etablering. Fortælleren kunne sådan set fint have nøjedes med kort at sammenfatte processen med et “Derefter gjorde Moses, som Gud havde sagt”. Men det er tydeligvis afgørende vigtigt at skære ud i pap, at tingene sker efter bogen. Der må ikke være noget, der er underforstået, eller som tages for givet. Så i kap. 35-39 bliver det skildret med mindst lige så udførligt detaljeret omhu, at Moses og hans håndværkere til punkt og prikke gør nøjagtigt, som Gud har foreskrevet.

Til sidst er de færdige, og fortælleren konkluderer: “Sådan blev hele arbejdet på Åbenbaringsteltets bolig fuldført ...” (2 Mos 39,32). Det er så godt som ordret den samme formulering som bruges om skabelsesdagens af-

slutning, "Således blev himlen og jorden og hele himlens hær fuldendt" (1 Mos 2,1). Moses' håndværkere kan derefter glade og tilfredse bringe deres værk hen til Moses, så han kan godkende det: "Moses tog hele arbejdet i øjesyn; han så, at de havde gjort det sådan, som Herren havde befaleet" (2 Mos 39,43). Det minder mere end påfaldende om den evaluering af sin egen indsats som Gud foretager, da den sjette skabelsesdag går mod sin afslutning: "Gud så alt, hvad han havde skabt, og han så, hvor godt det var" (1 Mos 1,31).

Som afslutning på den i alt næsten 15 kapitler lange skildring af helligdommens tilblivelse stiller Moses egenhændigt resultatet op. Ingen anden er tæt nok på Gud til at kunne have ansvar for denne betroede opgave, skal man tilsyneladende forstå. Og nøjagtigt syv gange siger fortælleren om de enkelte dele af processen, at Moses gjorde "sådan som Herren havde befaleet". Da han er færdig, samler fortælleren forløbet op med ordene, "Sådan fuldførte Moses arbejdet" (2 Mos 40,33).

Når man læser stedet på hebraisk, er det iøjnefaldende, at der ikke bare bruges samme ord for "arbejde", som da Gud afsluttede skabelsen i 1 Mos 2,2, men det er nøjagtig samme hebraiske udsagnsord i samme bøjningsform, der bliver oversat til "fuldførte" i beretningen om Moses og til "var færdig" i skabelsesberetningen, hvor der står "På den syvende dag var Gud færdig med det arbejde, han havde udført" (1 Mos 2,2). Gud og Moses optræder synkront:

Skabelsen	Helligdommen
"Gud så alt, hvad han havde skabt, og han så, hvor godt det var" (1 Mos 1,31)	"Moses tog hele arbejdet i øjesyn; han så, at de havde gjort det sådan, som Herren havde befaleet" (2 Mos 39,43)
"Således blev himlen og jorden og hele himlens hær fuldendt" (1 Mos 2,1)	"Sådan blev hele arbejdet på Åbenbaringsteltets bolig fuldført ..." (2 Mos 39,32)
"På den syvende dag var Gud færdig med det arbejde, han havde udført" (1 Mos 2,2)	"Sådan fuldførte Moses arbejdet" (2 Mos 40,33)

Guddommelige nytårsforsætter

Den færdige helligdom bliver desuden stillet op akkurat på nytårsdagen (2 Mos 40,2 og 40,17). Det minder umiddelbart om skabelsen, der starter på “den første dag”, men i oldtiden har ligheden været endnu tydeligere for mange. I israelitternes nabokulturer er der ofte forbindelse mellem nytår, skabelse og tempelbyggeri: Bibelens nøjes med at lade skabelsesforløbet munde ud i sabbatten, som jo også er et fænomen, der symbolsk iscenesætter menneskets tilknytning til sin gud. Men hos nabofolkene munder verdens skabelse ofte ud i, at der etableres et tempel for den gud, som har stået i spidsen for verdens tilblivelse. Når guden har et sted at bo, giver det menneskene en garanti for, at han fra sit ‘hovedkvarter’ fortsat kan holde verden ved lige, så den er et trygt sted for mennesker at bo. Babylonerne fejrede denne sammenhæng netop på nytårsdagen, véd vi fra lertavler, hvor ritualer for højtideligheden er nedfældet med kileskrift, og andre folkeslag gjorde sikkert noget lignende (Kofoed 2016, 84-85).

Tempel og verden

Den almindelige bibelmaratonlæser vil typisk ikke læse de to beretninger samme aften; de står i hver sin ende af et forløb bestående af to hele Mosebøger. Men hvis det er med vilje, at de ligner hinanden så påfaldende, så lader teksten til at ville sige, at vi skal opfatte helligdommen som en slags model af verden; at bygge en helligdom ‘svarer til’ at skabe verden. Men dermed er der sagt noget fundamentalt både om helligdommen og om vores verden. Det er ikke bare en interessant oplysning om helligdommen, at den er en model af verden. Det er på sin vis vigtigere endnu, at den beboelige verden er et meget stort tempel.

Det er en lidt ørkesløs diskussion, om Gud ifølge Første Mosebog skabte “af intet” – teksten gør sig ikke den ulejlighed at gøre det klart, og måske er det fordi spørgsmålet ikke havde nogen mening for forfatteren. Men uanset om der fandtes et kaos forud for skabelsen eller ej, så lader der til at have eksisteret noget ordnet forud for skabelsen af vores jord: Noget af det mest ordnede, der findes, faktisk, nemlig en helligdom.

Som indledning til det storstilede byggeprojekt i ørkenen lader Gud nemlig Moses se et “forbillede”, som han skal følge nøje (2 Mos 25,9 og 25,40). Og det er nok ikke bare en model af pap og peddigrør som dem, menneskelige arkitekter kan illustrere et projekt med. Når Gud er i stand til at vise Moses, hvordan en helligdom skal se ud, er det nok helt enkelt, fordi der allerede findes en helligdom for Moses’ Gud, nemlig et tempel i himlen, hvor englene hele tiden har holdt gudstjeneste på samme måde som israelitterne efterfølgende får mulighed for at gøre det, når Moses bygger en kopi på jorden (Holst 2014, 279-83).

Det er en forestilling, der fylder mere, og som beskrives mere udtrykkeligt i jødiske skrifter fra tiden efter selve GT, men det bliver også taget for givet, når fx Salme 29 indledes med en opfordring til “gudssønnerne” om at hylde Gud. Og i Jobs Bog 38,7 fremgår det, at disse gudssønner stod klar til at juble over Gud, allerede da han skabte verden. Den himmelske gudstjeneste har altså eksisteret, før Gud lod menneskenes verden blive til, og man kan sige, at Gud har bygget sig en helligdom her hos os allerede ved overhovedet at skabe verden, hvorefter den beboelige verden som makro-tempel så siden er blevet suppleret med templet som mini-verden.

Hvordan virker en helligdom?

Præsternes opgave i templet består i at vedligeholde det guddommelige nærvær. Det lyder abstrakt – og højst tænkeligt har man udmærket kunnet reflektere abstrakt over det, også i oldtiden, så vi skal ikke for hurtigt gøre os færdige med at rubricere tempeltænkningen som et forståelsesunivers uden sammenhæng med vores eget. Men instrukserne for præstearbejdet udtrykker dette verdensbillede i ekstremt konkrete og fysisk-praktiske retningslinjer, mens læseren selv må udlede hvilken teologi der ligger bag:

Templets formål er, at Herrens herlighed i form af hans guddommelige stråleglans skal være fysisk til stede i helligdommens inderste rum (‘det allerhelligste’), hvorfra den livgivende velsignelse dermed kan brede sig til den omgivende verden omtrent som elektrisk strøm eller drikkevand fra et kraft- eller vandværk. Denne tilstand er i sig selv et paradoks, en selvmodsigende umulighed. For det gammeltestamentlige grundsynspunkt er, at Gud

hører hjemme i himlen og menneskene på jorden (Sl 115,16). Derfor skal der ekstraordinære forholdsregler til.

Det indre tempelrum er et lille stykke himmel – en slags himmelsk dykkerklokke, der er sænket ned på jorden – og inde i den hersker himmelske tilstande, som er umiddelbart farlige for mennesker, der netop ikke hører hjemme i himlen, men samtidig nødvendige for at Gud kan være der.

Disse tilstande skal præsterne sikre og opretholde, både ved i positiv henseende at tilføje hvad der behøves for at helligdommen kan være Guds bolig, fx ved afbrænding af velduftende røgelse og ved at stille mad frem ('skuebrødene', som også indgår i en polemisk drøftelse i NT, Mark 2,26 parr.) – og ikke mindst ved den negativt orienterede funktion at holde Guds bolig fri for 'urenhed', altså for de aspekter af den fysiske, skabte verden, som – uden at det forklares hvorfor – er uforenelige med Guds tilstedeværelse.

Kultisk rengøring

'Urenhed' i Det Gamle Testaments forstand har intet at gøre med æstetik eller hygiejne og (om muligt) endnu mindre med kaster eller racerenhed. Det handler alene om forskellen på skabning og skaber. Men denne forskel begrebsliggøres altså som et spørgsmål om renhed og forurening. Er en association til forurening i nutidig sprogbrugs forstand malplaceret? Sådant kan det umiddelbart forekomme, hvis vi forsøger at tage det direkte spring fra tempelkulten til iltsvind og fedtemøg i det 21. århundredes danske farvande. Men lad os gå via en mellemregning i GT selv.

Præsternes opgave beskrives bl.a. med ordene "at tjene/dyrke" og "at vogte/bevare" (fx 4 Mos 3,7-8). Og det er akkurat de to samme gloser, som anvendes til at beskrive den opgave, som Gud giver det første menneske i haven i Eden. Gloserne er ikke tekniske, særlige eller sjældne, så det er ikke et opsigtsvækkende sammenfald, men der er netop også tale om, at skønt præsternes opgave er speciel, fordi dens genstand er noget helt exceptionelt, nemlig det guddommelige nærvær – så er opgaven samtidig dagligdags til grænsen af trivialitet med hensyn til dens form: At tjene, bearbejde og bevare det givne.

Menneskets opgave

Dette sproglige sammenfald kan ses som et tegn på, at Edens have er en slags helligdom, men nok så oplagt kan det – som allerede antydnet – være et udtryk for en parallelitet mellem tempel på den ene side og verden i det hele taget på den anden. Hvis den almindelige galilæiske bondemand's liv i denne forstand altså er en art præstetjeneste, hvad består tjenesten så i? Måske nærmer man sig nemmest svaret ved at spørge, hvad der sker, hvis tjenesten ikke udføres. For de egentlige tempelpræsters vedkommende er svaret enkelt: Forsømmelighed med at holde urenhed borte vil medføre, at Gud forlader sin helligdom. Ezekiel – den mest præsteligt orienterede af GTs profeter – har et dramatisk syn, hvor han ser det ske (Ezek kap. 10-11). Og det er fra et præsteligt synspunkt den ultimative katastrofe at være uden Guds nærvær.

Den tilsvarende katastrofe i de ikke-præstelige dele af GT er eksilet: Om Gud forlader landet (og dermed folket), eller om folket må forlade Guds land, er to gensidigt spejlende billeder af den samme katastrofe. Og de ikke-præstelige dele af GT iscenesætter med forkærlighed denne ulykke som det man kunne kalde et økologisk sammenbrud. Hvis man ikke lider af klimaangst, men gerne vil i gang med det, kan man næppe begynde et bedre sted end Femte Mosebogs beskrivelse af de konsekvenser, som pagtsbrud og forkastelse af Tora'en vil medføre:

...tørke, kornbrand og rust ... skal forfølge dig, til du er gået til grunde. Himlen over dit hoved skal blive til bronze og jorden under dine fødder til jern. Herren vil forvandle den regn, dit land behøver, til støv og aske; fra himlen skal den komme ned over dig, til du er tilintetgjort. ... Planter du vingårde og dyrker dem, kommer du ikke til at drikke eller oplagre vinen, for ormene vil fortære druerne. Har du oliventræer i hele dit land, kommer du ikke til at salve dig med olie, for dine oliven falder af (5 Mos 28,22-24.39-40).

Denne misere beskrives som sagt som et resultat af at ignorere den gudommelige brugsanvisning til menneskelivet. Ulykken skildres i Femte Mosebog med fokus på de ulykker, der vil ramme mennesket. Det Gam-

Verden er en helligdom – så opfør dig ordentligt

le Testamente har, som de fleste menneskelige kulturprodukter, en særlig interesse for mennesker, men veksler i sin forståelse af menneskets plads i verden (Bergholt 2023, 130-35). Profeten Hoseas kan også skildre mangel på “sandhed og troskab og kundskab om Gud” som årsag til et sammenbrud i livsbetingelserne, der omfatter mennesker og alle dyrearter i ganske samme grad:

Derfor sørger landet,
alle dets indbyggere sygner hen,
jordens dyr og himlens fugle,
selv havets fisk omkommer (Hos 4,3).

Mennesket skal altså ifølge Det Gamle Testamente udøve “sandhed og troskab” – eller som min salig far ville have sagt: “opføre sig ordentligt” – og dermed lægge “kundskab om Gud” for dagen, med det formål at naturens orden opretholdes til gavn for mennesker såvel som for alle øvrige arter. Det kan man – hvis man skamrider en simplificeret udgave af nogle løse elementer af god luthersk kristendom – kalde gerningsretfærdighed eller selvforgudelse e.l. Men det gammeltestamentlige synspunkt er bestemt ikke at mennesket kan selv. Eksempler som de ovenstående gør tværtimod tydelige, at mennesket ifølge GT kan ødelægge, men kun Gud kan skabe. Og disse to kompetencer er selvsagt ikke på samme niveau. Mennesket kan ødelægge, eller det kan bidrage til at opretholde. Men begge dele kan det kun, fordi Gud forud har skabt en verden og en orden, der kan enten ødelægges eller opretholdes (Lundager Jensen 2021, 233-34). “Gud så, at det var godt” – og det gjorde han vel at mærke seks gange inden han overhovedet skabte det første menneske.

Hyrde, vicevært eller tyran?

Vi så lidt tidligere på paralleller mellem den opgave, det første menneske får i Edens have, og den opgave, som henholdsvis præster og menige israelitter har i den realverden, vi også selv bebor. Drøftelser af et bibelsk perspektiv på forholdet mellem menneske og omverden tager ofte udgangspunkt, ikke

i Edens have i 1 Mos 2, men i den passus i kap. 1, hvor mennesket gøres til den skabte verdens regent. Der er udgydt meget tryksværte over detaljer i forståelsen af den opgave, men i hvert fald kan den kun forstås rigtigt i lyset af hvordan herredømme generelt opfattes i Bibelen. Idealkongen er sit folks hyrde, der regerer for undersåtternes skyld og ikke af hensyn til sin egen fordel (se fx Salme 72). De fleste virkelige regenter har næppe levet op til idealet, men det er sådan set sagen uvedkommende. Det fremstilles som Guds pointe med konger, at de skal regere godt (Gjerris og Holst 2022, 103-07).

At udøve magt er altså fra Det Gamle Testaments synspunkt ikke forskelligt fra at udfylde andre funktioner. Præsten skal holde templet vedlige, så velsignelsen sikres. Den menige israelit skal leve sit liv efter den guddommelige vejledning og tage sig ordentligt af fremmede, faderløse og enker. Kongen skal sørge for sandhed og troskab i sit land (Holst 2023, 105-06).

Og på samme måde skal mennesket "herske" over jorden med det beherskedes gavn for øje. Bibelen oplyser ikke, hvor lidt CO₂ det går an at udlede. Men den giver grund til at stille spørgsmålet – og at tage svaret alvorligt.

Lysegrønt håb?

Som antydet synes jeg, det er en ærgerlig og helt igennem vildledende nedskrivning af Bibelens relevans og inspirationskraft, hvis man vil begrænse kristen tale om verden til kun at måtte bestå i syndernes forladelse *senkrecht von oben* og herunder spille Det Gamle og Det Nye Testaments såkaldte "gudsbillede" polemisk ud mod hinanden. Men når emnet er akkurat det aktuelle, forholdet til den skabte omverden, vil jeg egentlig godt gå et skridt videre og foreslå, at vi tager alvorligt, at kristendom er en af de måder, den antikke jødedom har udviklet sig på, og at vi tænkeligt kan lære noget af de jøder, som gik en anden vej og grundlagde den rabbinske jødedom, altså det der i dag eksisterer som en religion adskilt fra kristendommen.

Her kan den nødvendige balancegang mellem at erkende sit ansvar og at indse sin egen relative ubetydelighed og magtesløshed fx udtrykkes med rabbi Tarfons ord fra ca. samme tid som Jesus: "Det er ikke op til dig at afslutte værket – men du har heller ikke lov til at lade det ligge" (Mishna Avot 2,16).

Litteratur:

- Bergholt, Kasper A. 2023: *Jordnær teologi: Planter, dyr og mennesker i Guds verden*. Semper
- Gjerris, Mickey og Søren Holst 2022: “Herske eller herske? Om klima, natursyn og menneskets rolle i den store fortælling”. I *Offentlighedsteologi: En introduktion*, red. J.A. Jørgensen m.fl., Eksistensen, s. 97-113
- Kofoed, Jens Bruun 2016: *Konge, præst og gartner: Menneske i Guds verden*. Kolon
- Holst, Søren 2014: “Hvad kom først – templet eller præsten? Tempelkultens forhistorie ifølge Dødehavsrullerne” I *Præksistens*, red. K. Mejrup m.fl., Museum Tusculanums Forlag, s. 279-98
- Holst, Søren 2023: “”Hvordan hersker man over fisk?”: Mennesket og dets omverden ifølge Det Gamle Testamente”. I *Klima, tro, håb og handling: Natursyn og kristendom*, red. Kr. Kaaber Pors m.fl., Eksistensen, s. 101-107.
- Lundager Jensen, Hans J. 2021: *Religion og teologi i Det Gamle Testamente: En indføring*. Eksistensen

Søren Holst, teolog, deltids FUV-lektor og hjælpepræst.

E-mail: post@sorenholst.dk